

Eeva Nykänen – Laura Kalliomaa-Puha – Yrjö Mattila

Kirja-arvostelu artikkelikokoelmasta Sosiaaliset oikeudet — näkökulmia perustaan ja toteutumiseen

Eeva Nykänen – Laura Kalliomaa-Puha – Yrjö Mattila (Toimittajat):

Sosiaaliset oikeudet — näkökulmia perustaan ja toteutumiseen

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. 2017

Kirja perustuu Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen, Kelan ja Suomen sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskityksen seuran piireissä 2014-2016 pidettyihin seminaareihin, kuten *Oikeus sosiaali- ja terveystieteiden sarjaan*. Kaksi vertaisarvioijaa eli refereetta on tehnyt koko kirjan käytettävyyssarvioinnin. Minusta tämä, tieteessä tosin varsin yleinen, tapa olla julkaisematta arvioijien henkilöllisyyttä tai arvion sisältöä, on valitettavaa läpinäkyvyyden tai julkisuusperusteen puutteen takia.

Esitän teoksesta huomioitani jatkaakseni yli 45 vuotta sitten aloittamaani oikeuskirjallisuuden kommentointia ja tietenkin modernin positiivisen ajattelun pohjalta. On hyvä ja juuri sosiaali- ja terveystieteiden tieteelliselle tutkimukselle sopivaa, että on käytetty artikkelimuotoa. Näin tarkoituksenmukaisella työnjaolla voidaan päästä otolliseen tarkkuuteen ja ajanmukaisuuteen rasittamatta ketään yksittäistä tutkijaa liikaa. Varsin hyvin tähän onkin päästy. Lievää kritiikkiä tosin esitän jo nyt siinä, että eräiden artikkelinkirjoittajien jo sekä alunperin että nyt ajan kulumisen perusteella olisi ollut syytä terästä tekstiään deskriptiivisestä, jopa tilastonomaisesta tai säädösten sanamuotojen mekaanisesta toistosta, määrätutkimuksesta, laatututkimuksen eli analyysin puolelle sanomalla edes joitakin ns. linjauksiaan, joilla olisi ollut omaperäisyyttä ja parempaa viestintäopillista kiinnostavuutta.

Oikeuksien toteutumisen teemasta on varsin kulunut levy soittaa negatiivisia seikkoja. Jo nuijasodan aikana, verisesti hävinneen osapuolen eli maanviljelijöiden kannalla ollut runoilija Kaarlo Kramsu kehitti edelleen ajankohtaisen säkeen ”Ei oikeutta maassa saa, ken itse sit’ ei hanki”. Sosiaali- ja terveysalan professori Toomas Kotkas ja siten ennen hänen kollegansa Kaarlo Tuori ovat olleet huomaavinaan Suomen lainsäädännön olemuksen paljolti muuttuneen muka potilaslain ja sosiaalihuollon asiakaslain kautta kun ne edellyttävät ns. aktiivisempaa ja omatoimisempaa palvelujen käyttämistä. Tämä on eri asia kuin kielletty, ns. nyrkki pöytään -asianhoito. Tulkintani mukaan sitä paitsi ko. menettelyä luonnehtivat lait itse asiassa erittäin monesti kuvaavat ns. subjektiivisia oikeuksia (kuten väitöskirjassani *Terveyskannan oikeusperusteet*, 2007, olen osoittanut, että näitä substanssioikeuksia esim. potilaslain 3 §:ssä on vähintään 23). Kehitys on sama kuin Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimuksen 6 artiklan (oikeudenmukaisuus oikeudenkäynnissä) toteuttamistuomioistuimen pala palalta siirtyminen alkuperäisestä prosessioikeudesta aineellisoikeudellisten kysymystenkin ratkaisijaksi. Esim. professori Olli Mäenpään sanoma hallinnon nykypiirre, palveluhallinto, on tästä melko kaukana, joskin ns. asiakkaiden etsintä maan hiljaisten tai vähillä voimilla varustettujen piiristä vaikkapa mistä tilanteesta tahansa varsinaisen sosiaali- ja terveysalan ulkopuolelta on eri asia. Tässä suhteessa viranomaisaloitteisen aktiviteetin soisi lisääntyvän jo siksi, että tutkitusti paljon sosiaalietuja jää hakematta ja saamatta. Sama epäsuhta näkyy

toisaalta siinä, että etuuden takaisinperintään on voitu uhrata oikeuskirjallisuudessa sivukaupalla samalla kun väitetään – siis sekä perustuslain, hallintolain että empirian vastaisesti – ettei sen enempää kuntapuolen kuin valtion viranomaisten yleiseen toimintapalettiin suhteellisuusperuste muka kuulu.

Yleiskommenttina voin vielä lisätä, että varsinkin referee-työhön olisi pitänyt kuulua kautta koko kirjan sen idean konkreettisemmin auki kirjoittaminen, mistä tosin eräät, varsinkin alaviitteissä siteroidut tutkijat ovat ohjeistaneet, mitä vaihtoehtokeinoja asianosaisilla on. Tosin minun tietääkseni maininta siitä, että oikeusasiamies ”hyvin usein” toimenpideratkaisunsa ohessa ns. suosittaa hyvitystä, ei yhteiskuntatieteellisen kattavuuden mielessä kovinkaan paljolti pidä paikkaansa, vaan oma arveluni (ks. väitöskirjani, tosin vain 13 vuotta ja n. 25 % tapausotos) mukaan ko. ”etu” typistyy vähiin (ehkä 1 %). Todempaa sitten lienee, että JOS hyvityssuositus annetaan, tulos ei ole pelkkä pahoittelu tai anteeksipyyntö vaan jopa vähintään 1000 €/asia (vrt em. väitöskirjani, jakso toimenpideratkaisujen taloudellisten vaikutusten laskelmat, jossa suurin maksettu summa oli yhteensä n. 15 milj €). Asiantuntevimpina pidänkin Tanja Valkosen, Risto Koulun ja Liisa Hämeen-Anttilan artikkeleita, jotka jo otsakkeen mukaan ovat Oikeusturva-sanalla. Vanhan sanonnan kannalta paheksun niitä artikkeleita, joissa vain ”on menty levälleen kuin Jokisen eväät”. Akatemiaprofessori Erkki Pihkalan lähdeviittemenetelmää seuraten totean myös, ettei ole valitettavasti missään hyödynnetty minun väitöskirjaani, jossa asianosaisten vaatimusten menestymisprosentti oli viranomaisittain vaihteleva, 100-2 %. Samaan sarjaan kuuluu mm. väitöskirjassani mainittu, Minna Doganin sam-tutkimus, minun myöhempi internet-tutkimukseni *Muistutus potilaslain mukaan* sekä eräs HTT-työ Päijät-Hämeen shp:n muistutuksien runsaanpuoleisesta empiriasta.

On väärin väittää, ettei sosiaaliasiamies ei saa olla ”asiamies”. Toinen tulkinta on tärkeämpi eli sanamuodon suora ja selvä johdos: vakanssiin kuuluvalla, jo perustuslaissa sanotulla puolueettomuudella esim. antaa suullista neuvontaa (joka oikein kohdennettuna useimmiten riittää käyttäjän tarpeeseen, jos tämä harkitsee muistutusta tai on sen jo tehnyt jne.) sekä hyvinkin tehdä kirjallisia luonnoksia tms. Muu olisi tehtävän laiminlyöntiä asiassa, jossa työ on lakisääteisesti pakollinen ja palvelu sen saajan subjektiivinen oikeus. Sitä paitsi edes tällaisessa artikkelikokoelmassa on tekstin tuhlausta kertoa jo aivan vakiintuneita asioita eikä edes yritetä niitä omalla kannalla tai empirialla hioa. Tässä on tosin hyvä maamu-asiassa ensin sanoa jokaisen oikeus kiireelliseen hoitoon mutta valitettavasti raja-, satama- ja lentokenttäkaupungeissakin ”laki on kaikille sama, vain tuomiot vaihtelevat”. Viime vuosina jousto annetun hoidon ja hoivan suuntaan on ollut potilasmyönteinen.

Tulee tämänkin kirjan lukijan muistaa jo peruskoulussa aloitettu luetun ymmärtäminen. On vaarallista ja osin harhaanjohtavaa käyttää esim. ilmaisuja ”voidaan”, ”on keskusteltu”, ”usein” ”korostetaan”, tai yleensäkin passiivimuotoja, ilman tekijävastuuta tai tilastomatemaattista luotettavuuspohjaa.

Varsin ikävä, ns. systemaattinen virhe esiintyy useissa artikkeleissa. Yhdessä muistetaan perustuslain 19.3 §:n mainintaa ”riittävät sosiaali- ja terveystaloudelliset palvelut” välittömästi perässä seuraava, aivan olennainen alalause ”siten kuin niistä tarkemmin säädetään” eli käsillä on sinänsä harvinainen, ns. lakivaraus (ks. Olli Mäenpää, *Lakimies*), jossa on asetettu velvoite tulevalle lainsäätäjälle eikä kellekään asukkaalla ole aineellisoikeudellista, ns. subjektiivista

oikeutta. Asia kärjistyy erään artikkelin kantaan, että ko. varauksen ”toteutuessa” sillä ei olisi perustuslain säätämisyjärjestykseen liittyvää muuttumattomuutta. Olen siitä eri mieltä. Minusta sisältötarkoitus ja tietoinen sijoittelu lain 2 lukuun merkitsee, että mahdollinen oikeuksien heikennys on tehtävä perustuslain säätämisyjärjestyksin. On aivan eri asia olla sitä mieltä, että jotkin kansainvälisten sopimusten mukaiset edut ja oikeudet ”voidaan toteuttaa” joko perustuslain tai tavallisen lain säätämisyjärjestyksin. Vastaavasti katson että ns. tavanomainen oikeus on sitovasti tulkinnut – vastoin alkuperäistä tavallista laintulkintaa ja Suomen verbioppia – sanan ”säädetään” futuurista poiketen myös entistä aikaa koskevaksi. Perustelen tätä sillä, että Suomen valtioneuvosto on katsonut antaessaan eräältä vuodelta Suomen lainsäädännön tilasta Euroopan Neuvostolle raportin, että kansanterveyslaki ja erikoissairaanhoidolaki jo an sich merkitsevät, että asukkailla on kaikki terveysperusoikeudet. Lisäksi omaksumani koulukunnan analogia-ajattelun takia täten myös uusi kysymys, Euroopan Unionin sosiaalisen ulottuvuuden pilari, johtaa ilman eri päätäntää siihen, että Lissabonin sopimuksessa hyväksytty Euroopan perusoikeuskirja on tullut takautuvasti voimaan sosiaali- ja terveyspalveluoikeuksiltaan, vaikkei peruskirjan vahvistuksella aikanaan ollut ko .mandaattia.

Kirjan johdanto, Eeva Nykäsen ja Laura Kalliomaa-Puhan lyhyt katsaus puoltaa hyvin paikkaansa. Kylläkin tämä alkujakso olisi hyötynyt, jos siinä olisi taiten käytetty kansainvälisiä normeja koskevin osin alan emeritusprofessori Lauri Hannikaisen teosta *Kansainvälinen oikeus*. Kysyn myös, miksei enemmän konkreettisemmin ole liitetty sektoreittain tiettyihin periaatekysymyksiin pelkästään kun nyt on minusta jossain määrin sorruttu turhalla tavalla yksityiskohtien käsittelyyn. Se on minusta johdanto-ominaisuuden vastaista. Jo tässä voin kiittää kirjan yhtenä tarkoituksena ollutta tavoitetta palvella opiskelijoita ja jatko-opiskelijoita siinä että lähdeluettelo on sopivan kattava ja ajantasainen. Sama koskee kirjan muitakin artikkeleita. Lisänä rikka rokassa -lauseena sanon silti, että eräät tilastot laahaavat turhaan vuosikaupalla jäljessä, ja korjaus olisi pitänyt tehdä kysymällä ao. virastosta tuore arvio.

Kirjan alkusanojen päiväys, 7.12.2016, lienee optimistisempi kuin useimmat artikkelit. Johdannossa on aina se vaara, että se onkin ristiriidassa sektoreittain tehtyjen tarkempien artikkelien kanssa, Nyt johdannon esitystavalla kauniisti vältetään tämä vaara kun etupäässä suoraan toistetaan sektoriartikkeli. Eräitä yksityiskohtia jo nyt: Euroopan neuvoston ihmisoikeustuomioistuin on toki tehnyt korjausnormeja yksilösuojan ”pelkkää toteamista pidemmällekin” kuten jo väitöskirjassani mainittu Suomen valtion kokonaista mielenterveystilain osauudistusta velvoittava ratkaisu osoitti. Samoin sinänsä osin ”hyviä” eli Euroopan neuvoston järjestökanteluissa menestyneitä asioita olisi pitänyt sekä informaationa käsitellä että analysoida paljon pidemmälle, mielestäni runsaanpuoleisesti vielä ”loppuun asti”. Kylläkin näissä jutuissa oikeussuojan pitkä kesto ”vaikuttaa vielä pahemmin kuin kansallisissa viranomaisissa vastaava seikka.

En olisi itse ottanut kirjaan mitään mainintaa sote-hankkeesta. Näin jo siksi etteivät mielestäni esim. syyskesällä 2016 laaditut säädösehdotukset saati perustelut vastaa edes jo yli 40 v voimassa olleita ns. HELO-kriteerejä hallituksen eduskunta-esitysten vaikutuksiltaan, saati sitten nyttemmin toimivan vaikutusarviointineuvoston edessä oletettuna.

Pauli Rautiaisen artikkeli on minusta vanhanaikainen (born yesterday).

Matti Mikkolan kahta kohdetta koskevan artikkelin Euroopan neuvoston toisen sosiaalisen peruskirjan esittelyn ainoa hyvä puoli on se realistinen huomautus että empiriassa on tarkennettu ja tullaan edelleen tarkentamaan yksityiskohtia mutta suuri heikkous siinä, ettei kirjoittaja sano, ettei itse asiakirja sisällä jäsenvaltioita oikeudellisesti sitovaa keinovalikoimaa. Ihmisoikeussopimuksen suhteen asia on toisin. Tuomioesimerkit on hyvä mainita jo siksi, kun rekisteristä tapausmassa on hankala etsiä.

Pentti Arajärven esitys on melko tavallinen luentotyyppinen teksti, joka täyttäneen kirjan referee-tavoitteen, että lukijan on harkittava sanottu luonansa edelleen.

Elina Pirjatanniemen lasten oikeuksia koskeva artikkeli tunnettuisuuden lisäämisessä ja kroonisessa voimavara-premisseissä sekä erityiskysymyksissä kuten perheväkivallassa eli lasten pahoinpitelyssä ja laajemmin lastensuojelussa, näyttäisi konkreettisimmin kohdistuvan varsinkin valtioon ja kuntiin eikä aivan samalla tavalla vanhempiin. Tässäkin terästyistä tavoite/keino-asiassa olisi ollut tarpeen.

Vammaisuutta, YK:n vammaissopimusta ja ns. mukauttamisperustetta koskeva Juha-Pekka Konttisen artikkeli on minusta kirjan paras, jos vertailu sallitaan. Silti siinä on jääne vanhasta kannasta josta on hankala esimerkki perustuslain 22 §:ssä että julkisvallan on huolehdittava perusoikeuksien toteuttamisesta. Näet laajahkolla tulkinnalla nähdään heti ko. perustuslain pykälä tarpeettomaksi koska muuten joka säädöksen loppuun tulisi ottaa samanlainen säännös. Siten vammaissopimukseen oikein ymmärrettyä ei tuo viranomaisaktiiviteettiin mitään uutta. Selvästi uutta sen sijaan on mukauttamisperuste. Tekijä lausuu melko paljon esimerkkejä tästä. Ilo voi olla tosin melko lyhytaikainen kun hänen tulkintansa ovat turhan ehdollisia, epämääräisiä tai vesittyneitä. Tässäkin otollista on että lähdekirjallisuudessa on ns. hyviä teoksia.

Heidi Poikosen päihdepalveluartikkeli on piristävä valinta kirjaan. Silti itse pääasiasta olen monin paikoin eri mieltä. Vakavasti otettava ns. päihderiippuvuus on ollut ainakin kuntapuolella, joka on ja on ollut palvelujen järjestäjä, tunnettu myös oikeutena puolin ja toisin vuosisatojen ajan. Nyt ei tietenkään riitä hokema, että päihdehuoltoon ”kuuluvat” sekä sosiaali- että terveystalvet, vaan on oltava kuten värisuora Katainen-Stubb-Sipilä sanovat, tekoja eikä sanoja eli ns. tekemisen meininki. Tutkija voisi itse tehdä minitutkimuksena jatkotyönä sen miten eri yksiköt todella soveltavat eriasteisen päihteen henkilön palveluoikeuksia. Ennen kulmakivenä avohuollon terveystalvetuissa oli näkykö verta esim. kasvoissa ja onko kaatumisen tai pahoinpitelyn jälkeen ”luita poikki” tms. Pelkkä suullisen viestinnän häiriö ei oikeuta olla antamatta päihtyneelle em. palveluja sillä ammattistandardiin kuuluu muilla havainnoilla päästä tuloksiin. Eri asia on päihtyneen henkilön väkivaltaisuus jossa itse asiassa on kyse siitä ettei asiakkaalla/potilaalla ole ns. sairauden tuntoa ja ammattihenkilön vakava fyysinen vaarantuminen jo terveen järjen mukaan ei mahdollista palvelemista.

Anja Karvonen-Kälkäjä on tutkinut vanhuspalveluja ja niistä varsinkin hoitoviivettä. Sanon erääksi tulkintalinjaukseksi vastaisen varalta vahvan kuntalain tarve/määräraha-suhteen vaikei sellaista oikeutta vanhuspalvelulaissa Suomen lainsäädäntötaktiikan takia tietenkään sanota. Esim. analogisesti teoksessa Tuori – Kotkas (5 p., 2016), Sosiaalioikeus on palveluja puoltavia näkökohtia ja tuomioistuinennakkoratkaisuja. Esim. Outi Suviranta saisi ”ratkaista”

asioita ikivanhan menetelmän, oikeustieteen tulkinnan kautta ja minusta on tarpeetonta tehdä ko. lainmuutoksia. Hallintoriita ja perusteettoman edun palautus edellytyksineen saisi myös jäädä tulkintasovellutusten varaan. Näytönarvioinnissa minusta tulee kyseeseen ankara vastuu ja käännetty todistustaakka.

Hannamaria Kuusion ym. artikkeli Maamu-henkilöistä ja terveysoikeuksista kantaa puolestaan sen rasiitteen että tekijöitä yhdessä artikkelissa on aivan liian paljon. Itse asia on melko selvä ja täytyy erottaa onko kyse pakolaisista tai muista henkilöistä jne. Etnisen taustan erottelu on kyseenalainen kun sellaista tietoa ei saa minusta legaalisesti kysyä eikä tiedosta tehdä palvelulinjauksia muuten kuin toisessa suhteessa eli siinä onko tulomaa ns. turvallinen maa ulkomaalaislain tarkoituksia ajatellen – tämä linjaus ei kuulu terveysasioihin joskin ehkä asia tulee esittää puoltona suuntaan tai toiseen.

Tanja Valkosen, Risto Koulun ja Liisa Hämeen-Anttilan artikkeleiden teemat ovat hyvinkin samankaltaiset. Tässä pidän Risto Koulun kirjoitusta anneiltaan parhaana, ja hänen lähdeteoksistaan tämä näkyikin omina kirjoinaan. Tarja Valkosen kirjoitusta rasittaa kanta ”paljon porua, vähän villoja”. Liisa Hämeen-Anttilan esityksen synteesinäkökulmassa on paljon ideaa ja on varottava, mihin joudutaan muutoksissa osauudistus/kokonaisuudistus.

Kalevi Ellilä